

Članki in prispevki

UDK 414(497.4)"1754":37(497.4Ljubljana)

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 24. 9. 2023

Boris Golec*

Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 kot vir za ljubljansko šolstvo**

*The Population Census of 1754 as a Resource for Studying the
Ljubljana Education System*

Izvleček

Popis prebivalcev stolne župnije sv. Nikolaja v Ljubljani, nastal leta 1754 v okviru terezijanskega državnega ljudskega štetja, ponuja med drugim številne podatke o gimnazijcih in študentih jezuitske latinske šole, o skupno okoli 350 osebah, kar predstavlja približno dve tretjini vseh. Dragocene so zlasti navedbe o starosti in bivališču šolajočih se mladeničev, ki jih je v drugih virih najti zelo malo. Popis je najpopolnejši prikaz sestave dijakov in študentov, preden se začenjajo ohranjeni šolski katalogi. Prispevek predvsem nakazuje možnosti nadaljnjih raziskav o dijaški in študentski populaciji. Čeprav so zelo skromni, so za zgodovino ljubljanskih šol pomembni tudi podatki, povezani z ljubljanskim elementarnim šolstvom.

Abstract

The official census of the population of the Cathedral parish of St. Nicholas, carried out in 1754 as part of the national population census ordered by Maria Theresa, provides extensive data on the students of the grammar school and the Jesuit Latin school, around 350 people, i.e. about two-thirds of the total. Particularly valuable are the details of the students' age and residence, which are rarely found elsewhere. The census is the most complete picture of the composition of secondary school and university students from the period before school catalogues were preserved. The article outlines the possibilities for further research into the secondary school and university population. Although quite scarce, the data on Ljubljana's primary schools are also of great importance for the history of education in Ljubljana.

* Prof. dr. Boris Golec, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si.

** Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz javnega proračuna.

Ključne besede: šolstvo, popis prebivalstva, jezuitski kolegij, Ljubljana, di-jaki, študenti

Keywords: education system, population census, Jesuit Collegium, Ljubljana, secondary school students, university students

Uvod

Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 je bilo prvi državni popis prebivalstva v avstrijskem delu habsburške monarhije, njegov glavni namen pa ugotoviti število in starostno strukturo podanikov države kot osnovo za davčne in socialne reforme. Izvedbo štetja je država naložila Cerkvi, kar pomeni, da so ga izpeljali duhovniki po župnijah. Gledano z današnjimi očmi, je prvo štetje prebivalstva tem pomembnejše za slovenski prostor, ker se je skoraj v celoti ohranil pramaterial za takratno ozemeljsko razdrobljeno ljubljansko škofijo; njene župnije niso ležale le na Kranjskem, ampak tudi na Štajerskem in Koroškem.¹ Kolikor je znano, tovrstno gradivo ni ohranjeno za nobeno drugo škofijo, ampak so v najboljšem primeru na voljo le sumariji štetja.² Kljub temu pa so popisni sezname župnij ljubljanske škofije razmeroma pozno pritegnili pozornost zgodovinske vede.³ Sistematično objavljane gradiva, ki se zdaj približuje koncu, se je začelo šele v drugem desetletju 21. stoletja, in sicer na pobudo nezagodovinarjev, ki so prevzeli tudi njeno udejanjanje.⁴ Še vedno pa je tako rekoč v povojih analiziranje popisnih podatkov, katerega začetek sega v šestdeseta leta preteklega stoletja, ko se je V. Valenčič lotil obravnave popisa za ljubljansko stolno župnijo sv. Nikolaja.⁵

Popisni sezname stolne župnije⁶ so se že ob Valenčičevem ukvarjanju z njimi pokazali kot bogat vir podatkov za šolstvo kranjske prestolnice in posredno širšega prostora sredi 18. stoletja, pred začetkom terezijanske šolske reforme. Daleč največ izvemo o številni študentski in dijaški populaciji, ki se je šolala v jezuitskem kolegiju,⁷ neprimerno manj, komaj kaj, pa o učencih elementarnih, t. i.

1 Vlado Valenčič: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, str. 27–53.

2 Prim. Fran Zwitter: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5); Valenčič 1962, str. 29–30.

3 Samostojni prispevek o štetju kot takem je izšel šele leta 1962 v *Zgodovinskem časopisu* (Valenčič, Štetje prebivalstva).

4 Med letoma 2016 in 2022 je izšlo pet knjig, ki so pokrile vse župnije ljubljanske škofije na Kranjskem (razen v danes italijanski Beli Peči) in Koroškem (brez župnij v današnji Avstriji) ter v manjšem delu slovenske Štajerske (Šturm, (ur.), *Gorenjske družine v 18. stoletju*; Šturm (ur.), *Ljubljanske družine v 18. stoletju*; Šturm, (ur.), *Notranjske družine v 18. stoletju*; Šturm (ur.), *Družine v 18. stoletju od Doba do Šentjerneja: Dob, Ig, Krašnja, Motnik, Svibno, Šentjernej*; Šturm (ur.), *Koroške družine v 18. stoletju*.

5 Valenčič 1962.

6 Popisnih seznamov je skupaj pet (NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, 128/1,6).

7 Valenčič 1962, str. 195, 196, 197, 198, 199 in 200.

nemških šol, o šolnikih in šolah kot takih. V pričujoči obravnavi bomo opozorili na uporabno vrednost štetja, na raziskovalne možnosti, ki jih vir ponuja raziskovalcem. Prikazali bomo, kakšne podatke o šolajočih se mladeničih in o šolnikih lahko izluščimo iz podatkov terezijanskega ljudskega štetja in kako jih je mogoče ovrednotiti zlasti na podlagi konteksta, v katerem se pojavljajo.

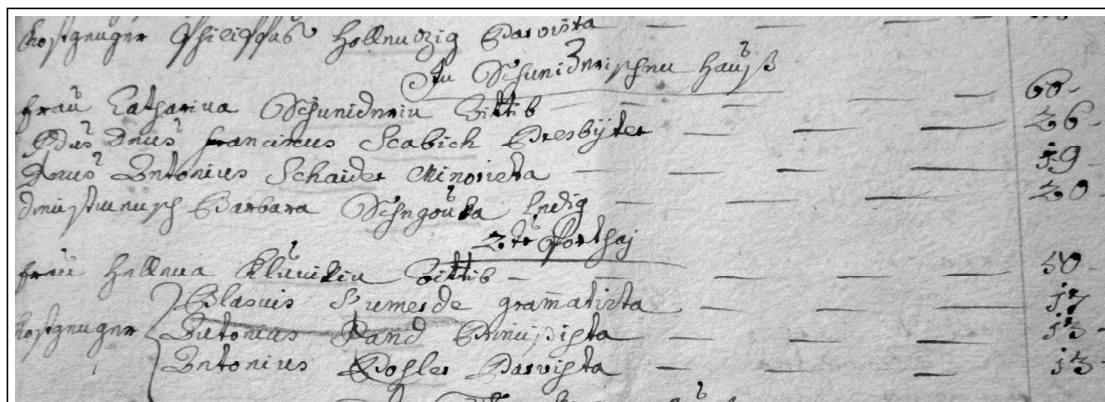
Najprej si pogledjmo, kateri šolski zavodi so leta 1754 obstajali poleg dveh elementarnih javnih šol, o katerih je na voljo le malo podatkov in o katerih bomo spregovorili nazadnje. Daleč najpomembnejši učni zavod je bila latinska šola v jezuitskem kolegiju na današnjem Levstikovem trgu, od katerega je po požaru leta 1774 (leto dni po razpustitvi jezuitskega reda) ostala le cerkev sv. Jakoba. Jezuiti so od prihoda v Ljubljano leta 1597, med procesom deželnoknežje protireformacije, obvladovali šolstvo nad elementarno ravno, ki so jo sprva sicer tudi pokrivali. Njihova šestletna latinska šola se je v 17. stoletju začela imenovati gimnazija in je v začetku 18. stoletja dobila še t. i. višje jezuitske študije, ki se jih je ponekod prijela oznaka licej. Za jezuitsko šolstvo je bil značilen enoten učni oz. študijski program v vseh kolegijih z naglimi menjavami učnega osebja, ki se je selilo iz enega kolegija v drugega, tako kot so imeli možnost neoviranega prehajanja dijaki in študenti. V ljubljanskem kolegiju se je v 17. in 18. stoletju izobrazila velika večina tistih mladeničev s Kranjskega in mnogi iz drugih dežel, ki so jih po merilih dobe šteli med izobražence s klasično latinsko izobrazbo. (Ljubljanska) jezuitska gimnazija je bila tako rekoč obvezna za mladeniče iz vrst domačega plemstva, kolikor se niso že v zgodnji mladosti posvetili vojaški karieri. Končana gimnazija je za plemiški naraščaj pomenila predpogoj za pridobitev javne službe, iz vrst gimnazijcev s končano ali tudi nedokončano šestletno gimnazijo so se rekrutirali uradniki nasploh, v največji meri pa so imeli za seboj jezuitsko gimnazijo in višje študije tudi duhovniki, tako svetni kot redovni.⁸

Ljubljansko semenišče (Collegium Carolinum) pri škofijski palači, zgrajeno v drugem desetletju 18. stoletja, leta 1754 še ni bilo učni zavod, ampak namenjeno bivanju gojencev, ki so obiskovali jezuitsko gimnazijo in višje študije na drugem, južnem koncu mesta.⁹ Svoji šoli sta poleg jezuitov imela samostana klaris in uršulink v Kapucinskem predmestju, pri čemer so uršulinke posredovale izobrazbo tudi zunanjim učenkam.¹⁰ Poleg teh, od oblasti potrjenih javnih in zasebnih šol so v Ljubljani do terezijanskih šolskih reform obstajale še zasebne, t. i. zakotne

8 Jože Ciperle: Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani, *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 160–175; Jože Ciperle: Ljubljansko šolstvo do srede 18. stoletja, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin et al), Ljubljana: »Kronika«, Zgodovinsko društvo, 1984, str. 134–139; Jože Suhadolnik, Sonja Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003, str. 30–36.

9 Ciperle 1984, str. 139.

10 Prav tam, str. 138; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 61. – Poročilo mestnega magistrata dunajski vladi leta 1761 navaja, da samostana sv. Klare in sv. Uršule sprejemata deklice v uk in na hrano (Gru-den, Šola pri sv. Nikolaju, str. 19).

Blaž Kumerdej, poznejši šolnik in jezikoslovec, je bil leta 1754 popisán kot 17-letni dijak tretjega, gramatikalnega razreda gimnazije (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I).

šole, in jezikovne, ki so jih redni (javni) učitelji imeli za šušmarsko konkurenco.¹¹

O ljubljanskih šolah kot takih, tj. o samih zgradbah in pedagoških močeh, iz gradiva ljudskega štetja leta 1754 ne izvemo praktično nič. Čeprav navaja popis posamezne stavbe (v veliki večini gre za zasebne hiše, poimenovane po priimku tedanjega ali prejšnjega lastnika), ni niti enkrat zaslediti oznake za noben šolski zavod. Ker so iz popisa izvzeli vse redovne hiše, so v celoti izpuščeni tudi kompleks jezuitskega kolegija ter klariški in uršulinski samostan, v katerih je redno potekal šolski pouk. Tako ne bomo našli nobenih podatkov o njihovem učnem osebju niti o gojencih in gojenkah, ki so v omenjenih redovnih kompleksih prebivali. Od jezuitskega kolegija je enkrat mimogrede, in sicer v opisu lokacije zasebne hiše, omenjen jezuitski seminar, konvikt za notranje gojence (*von dem eghaus bey dem Seminario*),¹² v naslovu mestnega predela pa alumnat (štipendijska ustanova) v semenišču (*ad ecclesiam et alumnatum*),¹³ ki ga v samem popisu najdemo pod ne povsem natančnim imenom Schellenburgovi alumni (*Alumni Shelenburgici*); zajeti so namreč tudi drugi stanovalci stavbe.¹⁴ Opisano stanje je razumljivo, saj predmet ljudskega štetja niso bile stavbe, ampak mestni prebivalci, tako stalni

11 Ciperle 1984, str. 138. – Omenjeno poročilo iz leta 1761 pravi, da v Ljubljani ni javnih jezikovnih šol, pač pa dva učitelja, eden za italijanščino in drugi za francoščino, ki poučujeta proti plačilu (Gruden, Šola pri sv. Nikolaju, str. 19).

12 NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, popisni seznam I; Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 3. – Kot priča slovenska oklicna knjiga stolne župnije za obdobje 1737–1759, edina iz 18. stoletja, so jezuite v tem času imenovali *patri jezuitarji*, *jezuvitarji* oziroma skrajšano *zavitarji* (Golec, Slovenska toponimika, str. 345.). Njihov kolegij se v oklicni knjigi omenja le nekajkrat (1738: *u Collegiume per P. P. Savitarieh*; 1745: *per P. P. Jesuviarjih u collegio*; 1754: *per PP. Jesuitariah v' Collegiume*), seminar pa nikoli (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 3v, 54r, 134v (objava: Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*)).

13 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 121.

14 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 125. V objavi pomotoma: *Shelenburgia*.

kakor začasni, ki so se ob nastanku popisa spomladi 1754¹⁵ zadrževali na območju stolne župnije.

Bogat vir o dijakih in študentih v jezuitskem kolegiju

V zvezi s šolstvom daje ljudsko štetje iz leta 1754 daleč največ podatkov o šolajočih se posameznikih, ki so vsi, razen dveh šolarjev elementarne šole, obiskovali bodisi jezuitsko gimnazijo (*studia inferiora*) bodisi tamkajšnje višje študije (*studia superiora*). Vendar so bili zaradi narave ljudskega štetja izvzeti iz popisa vsi gojenci jezuitskega seminarja v kompleksu kolegija, kar pomeni približno desetina vseh, nadalje tisti, ki so prebivali po samostanih, bodisi kot redovniki bodisi kot laiki, ter vsi, ki niso živeli na tleh stolne župnije.

V. Valenčič je celotno šolajočo se populacijo, ki se je izobraževala v jezuitskem kolegiju, imenoval s skupnim imenom dijaki, čeprav je povedal, da so obiskovali tako gimnazijo kot licej (druga oznaka za višje jezuitske študije).¹⁶ Popisni sezname in drugi sočasni viri govorijo o študentih (*studentes*, *studiosi*), kar je bila na Slovenskem še v polpretekli dobi tudi oznaka za gimnazijce, ne le za študirajoče na višjih študijah in univerzah. Smiselno se zdi uporabljati dve moderni, danes splošno razumljivi poimenovanji: dijaki za učence tedaj šestrazredne gimnazije, študenti pa za tiste, ki so šolanje nadaljevali na višjih študijah.

Valenčič, ki se je šolajoče se populacije – tako kot vseh drugih skupin prebivalstva – samo dotaknil, je naštel skupno 344 popisanih »dijakov«, kar je predstavljalo 5,18 % vseh ob štetju ugotovljenih oseb;¹⁷ teh je bilo po njegovih ugotovitvah 6638 v 1189 gospodinjstvih in 623 hišah.¹⁸ Koga je štel med »dijake« in koga ne, natančneje ni opredelil, ampak samo povedal, da je v to skupino uvrstil tudi tiste dijake, ki so bili »istočasno sluge pri duhovnikih in uradnikih ter inštruktorji v družinah«. ¹⁹ Ne vemo z gotovostjo, kam je razvrstil študente, ki niso označeni ne kot študirajoči (*student*, *studiosus*) ne po študijski stopnji (npr. *logicus*, *moralista*), ampak kot kleriki in še niso prejeli mašniškega posvečenja, ampak štiri nižje redove, diakonsko ter subdiakonsko posvečenje, nekateri samo prvega od treh, drugi dva, tretji že vse tri. Za duhovnike, ki so pri ljudskem štetju

¹⁵ Nobeden od popisnih seznamov, ki pokrivajo posamezne dele župnije, ni datiran. Glede na tri najmlajše popisance, stare od enega do šestih dni (Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 107, 174 in 179), je popis nastajal meseca maja. Hči Martina Rozmana brez navedenega imena, ki naj bi bila stara tri dni, se je rodila 3. maja (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 322), po popisu 6 dni star Janez Mohorčič, je luč tega sveta zagledal 17. maja (prav tam, pag. 324), najmlajši Anton Babnik, naveden kot star en dan, pa 20. maja (prav tam, pag. 324). Da se je popisovanje zavleklo še v junij, priča podatek o 22-letnem Jožefu Zupanu kot subdiakonu (Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 125). Jožef Ambrož Zupan je namreč prejel subdiakonatske šole 8. junija 1754 (Volčjak, *Ordinacijska protokola*, str. 202).

¹⁶ Valenčič 1962, str. 195, 196, 197, 198, 199 in 200.

¹⁷ Prav tam, str. 198.

¹⁸ Prav tam, str. 195.

¹⁹ Prav tam, str. 197.

sodelovali kot popisovalci, je bil podatek o kleriškem posvečenju prejkone prednost, pomembnejši od tega, na kateri študijski stopnji študira popisani bodoči duhovnik.²⁰ Obe vrsti podatkov – posvečenje in študijsko stopnjo – najdemo le izjemoma pri dveh 23-letnikih: pri subdiakonu, ki je študiral moralno teologijo (*moralista subdiaconus*),²¹ in pri študentu na študijski stopnji fizika (*ph̄ysicus minorista*), mladeniču z že prejetimi štirimi nižjimi kleriškimi redovi.²² Z manjšimi pridržki gre tako tudi minoriste, diakone in subdiakone šteti k študentom. Naše ugotovitve o številu dijakov in študentov se le neznatno, za tri, razlikujejo od Valenčičevih. Našteli smo 52 dijakov prvega gimnazijskega razreda (*parvista, pro parva*),²³ 33 drugega (*principista*), 25 tretjega (*gram(m)atista*), 20 četrtega (*syn-taxista*), 20 petega (*poëta*) in samo 11 šestega, zadnjega (*rethor, rhetor*), skupaj 161. Dejansko se še dodatnih okoli 80 gimnazijcev skriva pod splošnima oznakama *studiosus* in *student*; mednje lahko uvrstimo veliko večino mlajših od 18 let, ki so navedeni z eno od teh dveh oznak. S študijsko stopnjo je označenih 46 mladeničev, in sicer 17 na logiki (*logicus*), 12 na kazuistiki (*casista*), 11 na fiziki (*physicus, ph̄ysicus, phisicus*) in 6 na moralni teologiji (*moralista*). Kot *student* brez druge oznake se v popisu pojavljajo trije mladeniči, stari 12, 17 in 20 let, hkrati z navedbo gimnazijskega razreda ali študijske stopnje pa nadaljnji štirje v starosti od 14 do 20 let, skupaj sedem. Kot *studiosus* jih je opredeljenih 126, starih od 8 do 26 let, od tega 14 določneje, npr. obenem še kot *poëta, rethor* idr., in 112 brez tovrstne dodatne oznake. Skupno je tako mogoče našteti 161 gimnazijcev, 46 študentov višjih študijev ter 129 »študentov« (*studiosus, student*), slednje v celotnem razponu nižje (gimnazijske) in višje stopnje. Če jim prištejemo še 27 mladeničev, ki so že prejeli kleriške redove, razen mašniškega, in od teh odštejemo dva, za katera je izpričana tudi študijska stopnja, pridemo do skupnega števila študirajočih – 347, kar je za tri več kot pri Valenčiču. Nekaj se jih je popisovalcem vsekakor nehote izmuznilo. Vsaj za enega je potrjeno, da je skupaj z bratom obiskoval gimnazijo, a je podatek o gimnazijskem razredu naveden samo pri bratu.²⁴

Valenčič je »dijake«, kot je imenoval celotno študirajočo populacijo, prikazal tudi po popisnih območjih znotraj mesta in predmestij. Daleč največ, 150,

20 Popis, denimo, navaja pri isti gospodinji pod ljubljanskim gradom najprej 26-letnega »častitega gospoda« subdiakona, za njim 22-letnika, ki je že prejel nižje kleriške redove (*minorista*) in nato štiri študente (*studiosi*), stare 12 in 13 let (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV; prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 118).

21 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 162.

22 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 182.

23 Vseh je sicer 54, vendar se je pri dveh pripetila napaka; popisovalec je (med prepisovanjem podatkov) pritaknil oznako *pro parva* tudi dvema najmlajšima domačima otrokoma, starima tri in eno leto, ker sta takoj za njima sledila prvošolca, ki sta pri tej družini živela kot hranjenca (*kostgenger*) (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I; prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 15). Otroka Matije Rešica sta bila resnično rojena leta 1751 in 1754 (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1741–1791).

24 Gl. op. 39.

jih je našel na popisnem seznamu, ki je pokrival širše območje okoli jezuitskega kolegija, precej manj, 63, na tudi sicer manjšem območju današnjega Gornjega trga, 60 na seznamu, ki je zajel levi breg Ljubljanice in okolico stolnice, 35 v predmestju Gradišče, 31 na Mestnem in Starem trgu in vsega 5 v pretežno kmečkih naseljih Krakovo (4) in Trnovo (1). Kot je ugotavljal, je nekaj manj kot polovica stanovala v ulicah blizu jezuitskega kolegija: okoli sv. Florijana, v Hrenovi in Rožni ulici ter njihovi soseščini, kjer so jih številne družine sprejemale na stanovanje.²⁵ Pri svoji družini je prebivalo le 37 ali dobra desetina popisanih »dijakov«, med njimi relativno največ sinov obrtnikov (15), nato plemičev (13), iz družin javnih uslužbencev jih je prihajalo sedem, iz doktorskih pa dva.²⁶

Terezijansko ljudsko štetje je o ljubljanski dijaški in študentski populaciji tem pomembnejši vir, ker imamo vse do leta 1764 o njeni sestavi zelo pomanjkljive podatke.²⁷ Iz letopisov ljubljanskega jezuitskega kolegija so za posamezna leta sicer razvidna sumarna števila vseh študentov in dijakov skupaj, števila seminaristov ter znotraj obeh skupin števila plemičev.²⁸ O seminaristih, tj. približno desetini vseh šolajočih se mladeničev, izvemo največ iz kataloga gojencev (vodenega do leta 1739),²⁹ sicer pa je zelo bogat vir o dijakih doslej malo uporabljena knjiga jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, ki pokriva časovni razpon 1605–1783, vendar so se od leta 1640 dalje vanjo včlanjevali le dijaki obeh najvišjih gimnazijskih razredov – poetike in retorike – ter študenti.³⁰

Tudi ljudsko štetje iz leta 1754 ne ponuja imen vseh šolajočih se mladeničev, daje pa dotlej najpopolnejši poimenski pregled nad njimi. Kot rečeno, ljudsko štetje ni zajelo seminaristov – gojencev jezuitskega seminarja, v katerem so prebivali t. i. konviktorji in alumni (štipendisti različnih alumnatov).³¹ Število teh se je v prvi polovici 18. stoletja vrtelo okoli 50.³² Za leto 1754 iz letopisa ljubljanskega kolegija izvemo, da jih je bilo skupaj 46.³³

25 Valenčič 1962, str. 199. – Geografska opredelitev posameznih popisov: prav tam, str. 195.

26 Prav tam, str. 198.

27 Z letom 1764 se začenjajo prepisi katalogov gimnazijcev in študentov, posredovani deželnemu glavarstvu (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 66, Lit. S–4, vol. 1; prim. delno objavo: Črnivec (ur.): *Ljubljanski klasiki*, str. 273 sl.).

28 Od treh zvezkov letopisa je v izvirniku in slovenskem prevodu objavljen prvi (*Historia annua; Letopis Ljubljanskega kolegija*), drugi je izgubljen, tretji pa v rokopisu (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544).

29 Živka Črnivec (ur.): Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana 1999, str. 49–261.

30 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r. – Prim. Bizant, Marijine kongregacije, str. 142–144, 147–148.

31 O seminarju Mlinar, Seminar za revne študente.

32 Črnivec 1999, str. 137–217; Prim. Mlinar, Janez: Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju, Rajšp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav.* (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 81.

33 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544, pag. 285.

Na popisnih seznamih ljudskega štetja za stolno župnijo prav tako ne bomo našli tistih gimnazijcev in študentov, ki so prebivali zunaj ozemeljsko zelo majhne mestne župnije. Koliko jih je dnevno prihajalo v šolo iz sosednjih župnij, lahko le ugibamo, še posebej ker so pogrešani popisni sezname za obsežno predmestno župnijo sv. Petra, od koder jih je bilo nedvomno največ, zagotovo precej več kakor iz župnije Šentvid, ki se je začejala v Šiški.³⁴

Upošteva je podatek iz omenjenega letopisa, da se je leta 1754 šolalo pri jezuitih na vseh šolskih stopnjah skupaj 522 oseb (350 na gimnazijski in 172 na višji stopnji),³⁵ lahko ugotovimo, da je nekaj manj kot 350 dijakov in študentov, kolikor jih izkazuje ljudsko štetje za stolno župnijo (po našem štetju 347), predstavljalo dve tretjini šolske populacije ljubljanskega jezuitskega kolegija. Ljudsko štetje tako ni zajelo okoli 175 šolajočih se mladeničev. Ker je bilo seminaristov, kot rečeno, 46 ali slaba desetina, bi število tistih, ki so v šolo dnevno prihajali iz sosednjih župnij, zlasti iz šempetrske, in onih, ki so kot redovniki ali laiki prebivali v samostanih po mestu,³⁶ potemtakem znašalo okoli 130, kar pomeni četrtnina.

Od številke se preselimo k živim ljudem. Kot prvo se nam zastavlja vprašanje, s kakšnimi podatki o študentih in dijakih popisni sezname še postrežejo poleg že omenjenih – starosti, gimnazijskega razreda, študijske stopnje, prejetih kleriških redov ali samo navedbe o »študentskem« stanu (*studiosus*, *student*). Kot pri vseh drugih popisanih osebah so podatki o posamezniku precej skopi. Tako ob imenu in priimku – tega v popisu nimata dva³⁷ – izvemo le, v kateri hiši in pri kateri v njej živeči družini je prebival (če je v hiši stanovalo več družin), kakšno je bilo njegovo razmerje do družinskega poglavarja – sin, hranjenec (*Kostgänger*), služabnik ali drugo. Za nikogar od nedomačih sinov – za te je jasno, da so stalno prebivali pri starših ali enem od staršev v Ljubljani – ni izpričan ne socialni ne geografski izvor, za peščico teh pa družbeni položaj razberemo iz navedbe plemiškega predikata.

Na nekaj primerih si oglejmo nabor podatkov o gimnazijcih in študentih različnega socialnega stanu.

34 Šturm 2016, str. 359–394.

35 Letopis izkazuje za leto 1754 naslednje število študentov na višjih študijih: kanonsko pravo (*pontificiae lex*) – 29, moralna teologija – 60, filozofija – 40, ter logika, metafizika in matematika – 43, kar znaša 172. Na nižji, gimnazijski stopnji je bilo skupno 350 dijakov, od tega 4 grofi, 12 baronov in 14 deželanov (*perillustri*) (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544, pag. 283–284).

36 V Ljubljani so bili poleg komende nemškega viteškega reda (Križanke) štirje moški samostani: avguštinski (današnji frančiškanski pri Tromostovju), kapucinski (danes porušen, na Kongresnem trgu), frančiškanski (porušen, na Vodnikovem trgu) in diskalceatski (bosonogih avguštinčev, porušen, na Ajdovščini). Prim. veduto Ljubljane iz leta 1744 in legendo k njej (Florijančič pl. Grienfeld, *Deželopisna karta*, lista 3 in 6).

37 Brez priimka sta navedena in 20-letni Matevž N., označen kot *studiosus*, in 17 letni Martin N., dijak drugega razreda gimnazije (*principista*) (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV; prim. Šturm 2016, str. 118 in 164). Vsekakor ni bil ne prvi ne drugi brez rodbinskega imena, ki pa se ga v odsotnosti fantov bodisi nista mogla spomniti družinska poglavarja, pri katerih sta prebivala, ali pa ga je popisovalec po pomoti izpustil in je zato v čistopisu popisnega seznama pač zapisal: N.

1. V hiši zlatarja »gospoda« Jakoba Schmidta na Starem trgu dva njegova sinova, prvi je študent na fiziki, drugi gimnazijec na poetiki, v petem gimnazijskem razredu.³⁸

Söhn Josef physicus 18. [let]

Jacob poëta 14. [let]

2. Pri gostačici »gospe« Frančiški Rozman, vdovi v Stiškem dvorcu na Starem trgu, dva hranjenca, od katerih je prvi potrjeno prav tako gimnazijec, čeprav podatka o tem v popisu ni.³⁹

Kostgenger Dismas De Denaro 13. [let]

Julius De Denaro poëta 12. [let]

3. Pri mestnem svetniku »gospodu« Jožefu Huberju na Mestnem trgu dva gimnazijca tretjega, gramatikalnega razreda, prvi je Huberjev sin, drugi pa služabnik.⁴⁰

Sohn Ignati gramatista 13. [let]

Bedienter Johann Bolff gramatista 16. [let]

4. Pri ovdoilem zdravniku »gospodu« Antonu pl. Knesenhoffu v Knezovi hiši v predmestju Gradišče njegov sin gimnazijec četrtega razreda in študent na logiki, ki se preživlja z inštrukcijami (*instructor*).⁴¹

Josephus Nicolaus Nepomucenus dessen sohn principista 13. [let]

Georgius Schimnovitsch instructor logicus 19 alt.

Podatkov o posamezniku je torej, gledano v celoti, malo, ima pa terezijansko ljudsko štetje več prednosti pred drugimi viri o ljubljanskih jezuitskih študentih in dijakih. Iz več kot polstoletnega obdobja do leta 1764, ko se začnajo ohranjeni prepisi iz kataloga gimnazije in višjih študijev,⁴² je to edina personalna evidenca, iz katere izvemo za posameznikovo starost. Izjema so mrliške matične knjige, v katerih najdemo starost umrlih dijakov in študentov.⁴³ Štetje tako ponuja tudi dober vpogled v starostni razpon dijakov oz. študentov istega razreda, pri čemer

38 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 77.

39 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 75. Najverjetneje je šlo za brata. Starejši, Dizma De Denaro, pri katerem v popisu ni podatka o dijaškem stanu oz. razredu, je bil leta 1758 kot gimnazijec poetikalnega razreda (*Poëta*) sprejet v jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 663). Mlajši, Julius, leta 1754 pri 12-ih, kolikor mu jih daje popis, ni mogel biti že na poetiki. V kongregacijski knjigi njegovega imena ni.

40 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 85.

41 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 167–168.

42 Gl. op. 27.

43 Boris Golec, Polihistor brez univerzitetne izobrazbe – regularno šolanje Janeza Vajkarda Valvasorja. *Šolska kronika* 23 (XLVII), 2014, št. 1–2, str. 18–19.

moramo računati z napakami tako pri navedbi gimnazijskega letnika in študijske stopnje⁴⁴ kakor pri številu let. Starost je mogoče preveriti skoraj samo za tiste, ki so se rodili v Ljubljani in katerih identiteta ni sporna. Komaj verjetno se zdi, da bi Janez Rus, naveden kot zadnji med petimi »študenti« (*studiosi*), ki so stanovali pri isti družini v Hrenovi ulici, že lahko obiskoval gimnazijo, saj mu popis daje le osem let(!).⁴⁵ Pomislek, da morda ni spadal med »študente«, ampak je bil hišni rejenec, vendarle odpade. Rus je verjetno tedaj obiskoval še elementarno šolo, vsekakor pa je bil namenjen za študij in je nato resnično izpričan kot dijak jezuitske gimnazije; na tej ga sedem let pozneje (1761), ob sprejemu v kongregacijo Marije Vnebovzete, najdemo v petem razredu, na poetiki.⁴⁶ Umrl je spomladi 1766 kot študent študijske stopnje fizika, po mrliški matici star okoli 20 let,⁴⁷ kar se ujema s starostjo ob ljudskem štetju 12 let prej. Zelo mlad, komaj devetleten, naj bi bil tudi prvošolec (*parvista*) Franc Bratun, ki je služil kot služabnik (*famulus*) v hiši barona Apfalterja nedaleč od stolnice.⁴⁸ Kot najstarejšega »študenta« (*studiosus*) izkazuje ljudsko štetje 26-letnega Mihaela Gorjupa, ki je z dvema kolegom stanoval pri družini na Žabjaku.⁴⁹ Če podatek o starosti drži, je bil štiri leta prej (1750), ko so ga kot gimnazijca petega razreda (poeta) sprejeli v omenjeno kongregacijo,⁵⁰ star že 22 let.

Na gimnazijo so praviloma prihajali dečki, stari od 10 do 12 let.⁵¹ Vstopna starost je bila povezana s predizobrazbo, ta pa s socialnim statusom in geografskim izvorom. Ljudsko štetje jasno potrjuje znana dejstva, da so lahko v istem razredu sedeli sošolci zelo različnih let. Pri ljubljanskih prvošolcih (*parvista, pro parva*) srečamo starostni razpon od 9 (eden) do 17 let (dva), kolikor ne gre pri najmlajšem in dveh najstarejših za napako; od skupno 52 jih je bilo največ v starostnem razponu od 10 do 12 let (31). Ne preseneča, da najdemo med osmimi 10-letniki tri baronske sinove, enega sina nižjega plemiča in enega meščanskega otroka, 9-letnik pa je bil služabnik pri baronski družini. Podatek o starosti manjka na popisnih seznamih le izjemoma, pri celotni obravnavani šolski populaciji ga tako pogrešamo dvakrat.

Podatki ljudskega štetja so lahko dragocen življenjepisni vir, če iščemo konkretne osebe, o katerih že vemo ali predvidevamo, da so se sredi 18. stoletja šolale pri ljubljanskih jezuitih. Ker pa popis ne vsebuje podatkov o geografskem izvoru nedomačinov, je njegova uporabna vrednost omejena, če bi želeli raziskovati geografski izvor dijakov in študentov. Izvor, tudi socialni, je še najlažje ugotovljiv za bodoče duhovnike, posebej odkar imamo sistematične objave ordi-

44 Gl. primer v op. 39.

45 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 113.

46 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 699. Vpisu je dodan križec, znamenje, da je umrl.

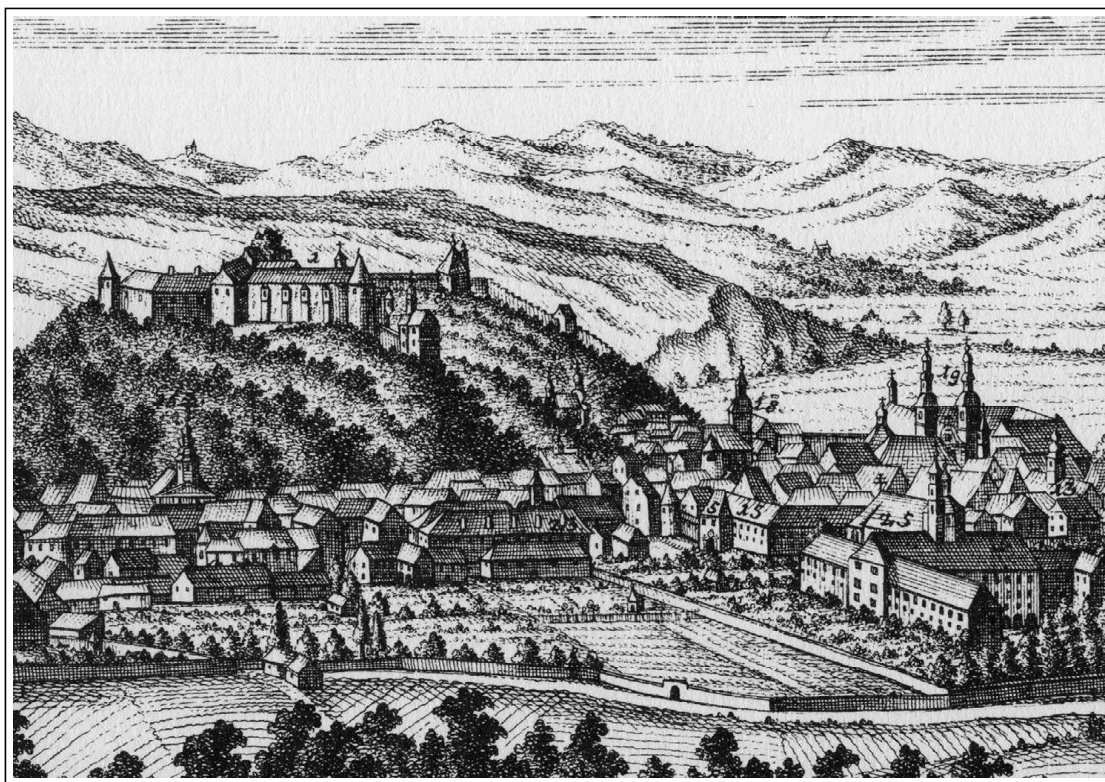
47 Umrl je 12. aprila 1766, pokopali pa so ga dan pozneje (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 276).

48 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. 2018, str. 61.

49 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 110.

50 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 669.

51 Ciperle 1992, str. 172.

Izsek iz Florijančičeve vedute Ljubljane na zemljevidu Kranjske iz leta 1744; na desni zadaj jezuitski kolegij (št. 19), spredaj uršulinski samostan (št. 25) (Florijančič pl. Grienfeld, Deželopisna karta, list 3).

nacijskih zapisnikov več škofij vključno z ljubljansko, v katerih se tovrstni podatki pojavljajo redno.⁵²

Med dijaki od drugod srečamo, denimo, poznejšega šolnika, razsvetljenca in narodnega buditelja Blaža Kumerdeja (1738–1805), doma iz Zagorice pri Bledu.⁵³ Šolati se je začel pozno, kar ne preseneča. Popisali so ga namreč kot 17-letnega tretješolca (*Blasius Kumerde grammatista*) – v resnici je konec januarja dopolnil 16 let –, kot najstarejšega od treh dijakov hranjencev (*kostgenger*) pri vdovi »gospe«⁵⁴ Heleni Klun, ki je imela stanovanje v Schneiderjevi hiši na današnjem Levstikovem trgu, tik ob jezuitskem kolegiju.⁵⁴ V uvodni besedi k objavi popisa

52 Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2. del: 1765–1824*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri 34); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36); Jure Volčjak, *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020 (Viri 43).

53 Janez Logar, Kumerdej Blaž, *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 583.

54 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 6; Suhadolnik, Anžič 2003, str. 112.

beremo, da je bil Kumerdejev sostanovalec Marko Pohlin (1735–1801), poznejši bosonogi avguštinec, krščen kot Anton in v popisu naveden kot 13-letni prvošolec *Antonius Pohler*.⁵⁵ Vendar ta dijak ne more biti identičen z našim slovničarjem. Pohlin, doma iz Šempetrskega predmestja, je najverjetneje obiskoval gimnazijo od doma in so ga ob ljudskem štetju leta 1754, ko je bil že na višjih študijih, v drugem letniku filozofije,⁵⁶ popisali v danes izgubljenem popisnem gradivu predmestne župnije sv. Petra. Če pa je že predtem vstopil k ljubljanskim bosonogim avguštincem,⁵⁷ ga v popisu stolne župnije ni iz drugega že znanega razloga.

Kot rečeno, so se popisovalcem »izognili« seminaristi jezuitskega kolegija (konviktorji in alumni), torej velika večina stipendistov in drugih gojencev internata, kot bi jih označili v sodobnem jeziku. Od vseh ljubljanskih alumnatov je na popisnih seznamih ljudskega štetja omenjen samo eden, Schellenburgov, ker edini ni bil več v rokah jezuitov, ampak že leta 1717, le nekaj let po ustanovitvi (1713), prenesen na škofijsko semenišče pri stolnici.⁵⁸ Pod naslovom Schellenburgovi alumni (*Alumni Shellenburgici*) je popis očitno zajel vse stanovalce semenišča, saj najprej navaja tri duhovnike, stare 57, 29 in 24 let, sledijo študenti in dijaki z navedbo gimnazijskega razreda oz. študijske stopnje, nato 73-letni kuhar, 31-letnik brez navedbe poklica in na koncu devet duhovnikov stolne župnije na čelu s starejšim vikarjem, mlajšega duhovnika pa srečamo (vrinjenega) pred imenom zadnjega gojenca semenišča. Slednjih, t. i. alumnov, je bilo skupno 14, starih od 12 do 22 let. Vpisani so bili v skoraj vse razrede gimnazije ter dva na višje študije, na logiko. Med njimi najdemo kot najstarejšega 22-letnega subdiakona, ki je očitno prav tako še študiral in postal duhovnik dve leti pozneje.⁵⁹ Pet jih je prihajalo iz plemiških rodbin, od tega dva barona, Gall in Apfalterer.

Poleg konviktorjev in alumnov v jezuitskem seminarju ter Schellenburgovih alumnov v semenišču srečamo na popisnih seznamih še vrsto »neformalnih skupnosti« študentov in dijakov, ki so v večjem številu, tja do deset oseb, prebivali pri zasebnikih. V hiši jermenarja Jerneja Weisla v neposredni bližini jezuitskega seminarja (*bey dem Seminario*) so na primer popisali devet t. i. hranjencev (*kostgenger*). Stari so bili od 11 do 23 let in so tako kot oni v semenišču obiskovali širok razpon jezuitskih »šol«, od t. i. prve (*parvista, pro parva*), tj. prvega razreda gimnazije, do stopnje logika na višjih študijih (*logicus*). Zakonca Weisel

55 Šturm 2018, str. X.

56 France Kidrič, Pohlin Marko, *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga. Maas–Qualle*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952, str. 417.

57 Po Kidriču je šel med bosonoge avguštince ali diskalceate okoli leta 1754 in bil preoblečen 10. aprila 1755 (Kidrič 1933–1952, str. 417).

58 Mlinar 1998, str. 88.

59 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 125; Jožef Zupan, v ordinacijskem zapisniku ljubljanske škofije označen kot Jožef Ambrož Zupan, po rodu Ljubljančan, je subdiakoniat prejel 8. junija 1754 (Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016 (Viri 39)), diakonsko in mašniško posvečenje pa v letih 1755 in 1756 (prav tam, str. 205).

brez otrok sta imela namreč v svoji hiši dovolj prostora za tolikšno število mladih fantov.⁶⁰ Pri Weislovem sosedu, glavnikaču Janezu Mikoliču, ki prav tako ni imel otrok, ampak samo pomočnike in vajenca, je leta 1754 stanovalo pet jezuitskih dijakov in en študent, starih med 10 in 20 let.⁶¹ Brez otrok je bil tudi mestni stražnik Primož Pogačnik v bližnji Hrenovi ulici, ki je z ženo gostil največ, kar deset »študentov« (*studiosi*) v starosti od 10 do 21 let, pri čemer le za štiri izvemo tudi, kateri razred oz. študijsko stopnjo so obiskovali.⁶²

Nekaj zelo običajnega je bilo bivanje dveh ali treh »študentov« pri isti družini, pogosto tam, kjer so med jezuitskimi dijaki ali študenti imeli tudi enega ali več domačih sinov. Starejši hranjenci so neredko za hrano in stanovanje opravljali vlogo inštruktorja otrok družinskega poglavarja, najsi bo sinov, ki so bili v šoli pri jezuitih, najsi bo mlajših otrok obeh spolov, ki so obiskovali elementarno šolo ali pa so se šolali na domu. Tak primer je 22-letni Gašper Mihelič, študent na stopnji kazuistika (*casista*) in označen kot *instructor*, ki je stanoval v vicedomskem dvorcu (*die Burg*) pri družini »gospoda« Andreja (pl.) Novaka (*von Nouagh*), knjigovodje bankalne administracije za Kranjsko. Novak je imel poleg 20-letnega sina, tedaj že bankalnega uradnika, 13-letnega sina v četrtem gimnazijskem razredu, na sintaksi, in tri otroke obeh spolov, stare od 6 do 9 let.⁶³ Mihelič je bil prejkone njihov domači učitelj, takšno obliko pouka pa bi v tedanjem jeziku imenovali zakotna šola (*Winkelschule*).

Če se ustavimo pri inštruktorjih, jih v celotnem popisu najdemo 31, od tega štiri duhovnike, stare od 24 do 32 let. Od preostalih 27, starih do 25 let, so imeli samo trije manj kakor 20 let in le dva 18-letnika sta bila še gimnazijca, v zadnjem oz. predzadnjem razredu. Na inštruktorja naletimo skoraj brez izjeme tam, kjer so imeli vsaj enega za šolo godnega otroka. En sam inštruktor je prebival pri vdovi brez otrok, kjer pa je stanovalo pet mlajših dijakov hranjencev, med njimi 14-letnik plemiškega rodu, s katerim se je inštruktor prejkone ukvarjal.⁶⁴ Inštruktorji so v popisu dosledno ločeni od hranjencev, kar priča o njihovem drugačnem socialnem položaju: preživljali so se sami z inštrukcijami. Podobno kot se je sam vzdrževal edini dijak (*studiosus*), ki je označen kot *famulus*, služabnik. 17-letnik je stanoval na Novem trgu v hiši grofa Franca Lichtenberga, in sicer skupaj s tremi grofovimi sinovi gimnazijci, nekaj mlajšimi od sebe, s 23-letnim inštruktorjem, ki je že bil diakon, kuharico in kuhinjsko pomočnico.⁶⁵

Posebna dragocenost terezijanskega ljudskega štetja za ljubljansko stolno župnijo je vpogled v bivanjske razmere dijakov in študentov, ki bi si zaslužile posebno poglobljeno raziskavo. Sama po sebi se vsiljujejo vprašanja, kdo je pri

60 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 3–4.

61 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 4.

62 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 116.

63 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 23.

64 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 55.

65 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 35–36.

kom prebival, v kakšnih družinah oziroma gospodinjstvih, v družbi katerih kolegov in kje v mestu. Kakšne vezi poleg poslovnih so obstajale med hranjenci in inštruktorji na eni strani ter na drugi družinami, pri katerih so eni in drugi stanovali, lahko le ugibamo. Nekateri hranjenci so bili s svojimi gospodarji gotovo sorodstveno povezani – nekaj lahko pove enak priimek – velika večina pa ne. V Ljubljano so prišli s podeželja in iz drugih mest ter našli novi dom pri sorodnikih, prijateljih, znancih in povsem tujih ljudeh, od katerih so se mnogi (dodatno) preživljali z oskrbo dijakov in študentov. Vsekakor so se med stanodajalci in njihovimi družinskimi člani na eni strani ter hranjenci vzpostavile tudi čustvene vezi širokega razpona, vse do takih, ki so vodile pred oltar.

Podatki za osvetlitev delovanja elementarnih šol

Kot rečeno, vsebuje popis prebivalcev stolne župnije zelo skromne podatke v zvezi z elementarnim šolstvom. Ker pa delovanje elementarnih šol v petdesetih letih 18. stoletja še ni dovolj raziskano, lahko ti podatki pripomorejo k razjasnitvi nekaterih odprtih vprašanj, najprej tega, ali je leta 1754 še delovala t. i. šenkлавška šola, najstarejša ljubljanska šola te vrste, imenovana po stolni cerkvi sv. Nikolaja in še s srednjeveško tradicijo. Iz poročila kranjske reprezentance in komore o stanju t. i. nemških šol izvemo, da sta leta 1761 v Ljubljani obstajali dve takšni šoli, ena v meščanskem špitalu (na današnji Stritarjevi ulici) in druga na Žabjaku (nedaleč od jezuitskega kolegija), medtem ko poročilo ne omenja več šenkлавške šole. Na vsaki šoli je bil nastavljen po en svetni učitelj (*weltschulmeister*), pri čemer je imel prvi brezplačno stanovanje v meščanskem špitalu, oba sta se vzdrževala s šolninami, število otrok obeh spolov pa je na prvi šoli znašalo 70 in na drugi 50. Kot je razumeti poročilo, je šolo oziroma učiteljsko mesto na Žabjeku (*auf den Schabieg*) približno tri leta prej vzpostavil (*aufgestellt*) svetnik reprezentance in komore pl. Hoffman.⁶⁶ J. Gruden, ki se je temeljito posvetil šenkлавški šoli (1915), je imel v rokah dobrega pol leta starejšo vlogo mestnega magistrata dunajski vladarja z začetka leta 1761, ki prav tako govori o dveh nemških šolah in dveh učiteljih, od katerih eden poučuje 51 otrok (40 dečkov in 11 deklic), drugi pa 34 (od tega 4 deklice). Številke (skupaj 85 otrok) se torej precej razlikujejo od prejšnjih (skupaj 120 otrok), čeprav so iz istega leta, pri čemer šoli v magistratni vlogi nista pobliže opredeljeni oz. umeščeni v prostor. Gruden je sklenil, »da sta bili pač šenkлавška in špitalska«, ⁶⁷ vendar ena od njiju, glede na drugo poročilo iz istega leta, ni mogla biti šenkлавška, ampak novoustanovljena šola na Žabjaku, katere začetek gre torej postaviti v čas okoli leta 1758.

66 SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, Lit. T-4, vol. 1–2, 17. 8. 1761, 17. 9. 1761 (Ausweis etc.).

67 Josip Gruden, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno-zgodovinska študija, *Carniola*, 6, 1915, št. 1–2, str. 18–19.

Kaj nam v zvezi z elementarnimi, t. i. nemškimi šolami lahko pove ljudsko štetje leta 1754? V njem, kot smo videli, ne srečamo nobene stavbe, imenovane kot šola, zato pa naletimo na tri učitelje. Prvega, 28-letnega Janeza Kolenca (*Joannes Kollenz ludimagister*) popis navaja na območju gradu in podgradja, kjer je živel s šest let starejšo vdovo in (njeno) 8-letno hčerko.⁶⁸ Kje je poučeval in ali sploh v Ljubljani, ostaja odprto vprašanje. Rodil se ni v stolni župniji,⁶⁹ je pa obiskoval ljubljansko jezuitsko gimnazijo, saj ga leta 1744 najdemo kot petošolca (*Poëta*) med novosprejetimi člani kongregacije Marije Vnebovzete.⁷⁰ Prejkone ga je treba imeti za zasebnega, t. i. zakotnega učitelja ali za enega od dveh učiteljev jezikov – francoščine in italijanščine, o katerih govori poročilo mestnega magistrata leta 1761.⁷¹ Druga dva učitelja je popis zajel nedaleč narazen, tako kot sta bili skoraj sosedni njuni šoli, šenklavška in špitalska. Že na podlagi podatkov v popisni poli ne bi smelo biti dvoma, da je 36-letni oženjeni učitelj Filip Goričar (*Philippus Gorizer ludimagister*), popisan malo pred stanovalci škofijskega semenišča, poučeval na šenklavški šoli. V njegovem gospodinjstvu sta bila poleg deset let mlajše žene Jožefe dva dečka, stara 12 in 14 let, s priimkoma Homon in Ebner ter brez vsakršne statusne oznake, po vsej verjetnosti učenca in vsekakor Neljubljančana.⁷² Da gre pri Goričarju za šenklavškega učitelja, potrjujeta tako oklicna kot poročna matica stolne župnije. Ko se je leta 1749 oženil, ga poročna matica imenuje »učitelj naše stolne cerkve« (*Ludimagister nostrae Cath[edralis] Eccli[esi]ae*).⁷³ Slovensko vodena oklicna knjiga pravi zanj: »D:[ominus] Philipp Ivan Gorizer vdouz ù She Meklaushe en Shollmai/ter«. ⁷⁴ Nevesta Jožefa je bila hči pokojnega Ignaca Husa,⁷⁵ ki ga sedem let prej (1742) ob poroki njene sestre Konstancije srečamo kot šenklavškega učitelja, Goričarjevega predhodnika: »G: Ignatia Hu/ša Shulma/tra Sa Senklausham Sakonsko Hzher Sa S: Nicolausam Ist: [Ist: = iz stanovanjem = stanujoča]«. ⁷⁶ O Janezu Filipu Goričarju vemo le to, da se ni rodil v Ljubljani⁷⁷ in da njegovega imena ni med dijaki jezuitske gimnazije, sprejetimi v kongregacijo Marije Vnebovzete.⁷⁸ Šenklavška šola je potemtakem še delovala leta 1754, ko je posredno izpričana prek učitelja Goričarja, leta 1761 pa ne več.

68 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 117.

69 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

70 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 677.

71 Gl. op. 11.

72 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 124.

73 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 62.

74 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759 2, fol. 92r (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml).

75 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 62.

76 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 30v (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml).

77 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

78 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 668–669.

V njeni bližini je od tridesetih let 17. stoletja kontinuirano izpričana nemška šola v meščanskem špitalu.⁷⁹ Ljudsko štetje leta 1754 navaja učitelja med stanovalci špitala, kar se ujema s podatkom iz leta 1761, da je imel tam tudi brezplačno stanovanje. V meščanskem špitalu (*in dem burger. spittal*) je na čelu z beneficiatom popisanih 30 oseb, starih od treh mesecev do 80 let,⁸⁰ večinoma ostareli špitalski varovanci, ob njih pa mežnar, nekaj služinčadi, družina gostača in gostilničarja ter čisto na koncu tri osebe, povezane s šolo. Prvi je 28-letni samski gostač in učitelj »gospod« Jožef Vehovec (*inwahnner Herr Josef Vehowitz schuelmaister ledig*), pri katerem sta stanovala dva 12-letna učenca (*schuellknab*).⁸¹ Dečka nista prihajala iz Ljubljane, saj njunih priimkov (*Schaffar* in *Ziffoni*) ne najdemo nikjer drugje v mestu. Prejkone sta bila pri učitelju na stanovanju, na hrani pa skupaj z njim pri družini sostanovalca gostilničarja Antona Štruklja. Tudi učitelj Vehovec se tako kot njegov šenklaški kolega ni rodil v Ljubljani,⁸² enako kot učitelj Kolenc pa je obiskoval jezuitsko gimnazijo; kot petošolec je bil namreč leta 1746 vpisan v Marijino kongregacijo.⁸³ Šola v meščanskem špitalu se v slovenski oklicni knjigi za obdobje 1737–1759 pojavlja zelo pogosto kot prepoznavna ljubljanska lokacija, s katero so označevali bivališča ženinov in nevest. Njeno ime je bilo Stara šola (Stara šula): *per ftari fhulle* (1738), *pred ftaro shullo* (1738), *per ftare Shulle* (1741), *u Shpetauski ga/si pred ftaro Shulo* (1742) itd.⁸⁴ Od kod ime Stara šola in katera je bila potemtakem Nova šola, ki v virih s tem imenom ni izpričana, bo treba še dognati.⁸⁵

Razen dveh prej omenjenih učencev (*schuellknab*), ki sta stanovala skupaj z učiteljem, ni na popisnih seznamih ljudskega štetja oznake učenec pri nobenem drugem ljubljanskem otroku oz. mladostniku, najsi je bival pri svoji družini ali

79 Gruden 1915, str. 7–9, 14, 18–19.

80 NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 89–90.

81 Prim. prav tam, str. 90 (pomotoma: *Vrhovitz*).

82 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

83 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 709.

84 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 5Av, 6r, 26v, 28v (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml). Prim. Boris Golec, Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787, *Kronika*, 70, 2022, št. 2, str. 343.

85 Ponujata se dve razlagi. Prva, da je s Staro šolo mišljena stanovska šola iz druge polovice 16. stoletja, ki je prav tako domovala v meščanskem špitalu in bila ukinjena v valu protireformacije konec stoletja. Ker so tradicijo srednjega šolstva neposredno nadaljevali jezuiti, bi bila z »Novo šolo« mišljena latinska šola, poznejša gimnazija v jezuitskem kolegiju. Lahko pa tudi, da se je poimenovanje nova nanašalo na elementarno šolo, ki so jo jezuiti ustanovili kmalu po prihodu v Ljubljano in je ugasnila leta 1621 z združitvijo s šenklaško šolo (o njuni združitvi prim. Gruden 1915, str. 5–6). Dejansko bi si naslov stare, tj. najstarejše ljubljanske šole zaslužila šenklaška, ne špitalska. Znotraj jezuitskega kompleksa so prav tako razlikovali dve šoli – staro in novo, pri čemer je bila tamkajšnja nova šola antonim za seminar, imenovan stara šola (Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*, Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689, str. 690. Prim. Josip Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris*, Ljubljana: Mestni muzej, 1957, str. 63–64).

pri tujih ljudeh. Popisovalcem se je zdelo potrebno navesti status le pri teh dveh, ki sta prebivala z učiteljem v šoli.

Namesto sklepa

Pričujoča predstavitev terezijanskega ljudskega štetja kot vira za zgodovino ljubljanskega šolstva nakazuje samo nekatere možnosti raziskav. Njegova uporabna vrednost se pokaže sproti ob zastavljanju konkretnih vprašanj, kakršno je bilo zadnje – o (ne)obstoju šenklaške šole. Ker je popis prebivalcev stolne župnije že nekaj let objavljen, je mogoče pričakovati, da bodo po njem pogosteje posegali tudi raziskovalci šolske zgodovine. S pomočjo vse številnejših digitaliziranih virov, kot so matične knjige, in objav, kakršne so objave ordinacijskih zapisnikov, je tovrstno raziskovalno delo dandanašnji veliko lažje, saj poteka neprimerno hitreje.

Viri in literatura

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek: šk. 66, 75;

SI AS 1073, Zbirka rokopisov: II/51r.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana (KAL): fasc. 117 in 128;

Župnijski arhiv (ŽA) Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige: Ind R 1692–1740, Ind R 1741–1791, R 1748–1755, P 1745–1770, M 1735–1770; Razne knjige: šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Rokopisna zbirka: Ms 1544.

Literatura in objavljeni viri

Bizant, Milan: Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997). Zbornik razprav.* (Redovništvo na Slovenskem 4), (ur. Vincenc Rajšp.), Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998.

Ciperle, Jože: Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani, *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992.

- Ciperle, Jože: Ljubljansko šolstvo do srede 18. stoletja, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin et al), Ljubljana: »Kronika«, Zgodovinsko društvo, 1984.
- Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske. Ljubljana 1744. Faksimile*, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1995 (Monumenta slovenica, VI).
- Golec, Boris: *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini. Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759*, Elektronska diplomatska izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022. https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml.
- Golec, Boris: Polihistor brez univerzitetne izobrazbe – regularno šolanje Janeza Vajkarda Valvasorja, *Šolska kronika*, 23 (XLVII), 2014, št. 1–2.
- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787, *Kronika*. 70, 2022, št. 2.
- Gruden, Josip: Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno-zgodovinska študija, *Carniola*. 6, 1915, št. 1–2.
- Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)* (Textus originalis editionem curavit France Baraga), Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2002.
- Kidrič, France: Pohlin Marko, *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga, Maas-Qualle*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*; prevedla Marija Kiauta, uredil France Baraga. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Logar, Janez: Kumerdej Blaž, *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham-Lužar*, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932.
- Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris*, Ljubljana: Mestni muzej, 1957.
- Mlinar, Janez: Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav* (Redovništvo na Slovenskem 4), (ur. Vincenc Rajšp), Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998.
- Suhadolnik, Jože, Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Šturm, Lovro (ur.): *Gorenjske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, Ljubljana 2016.
- Šturm, Lovro (ur.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.

- Šturm, Lovro (ur.): *Notranjske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, Ljubljana 2020.
- Šturm, Lovro (ur.): *Družine v 18. stoletju od Doba do Šentjerneja: Dob, Ig, Krašnja, Motnik, Svibno, Šentjernej*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2021.
- Šturm, Lovro, Šturm, Breda (ur.): *Koroške družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2022.
- Valenčič, Vlado: Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, *Kronika* 2, 1954, št. 3, str. 191–200. Ponatis v: Šturm, Lovro (ur.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.
- Valenčič, Vlado: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, *Zgodovinski časopis*, 16, 1962.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*, Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2. del: 1765–1824*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri 34).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016 (Viri 39).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020 (Viri 43).
- Zwitter, Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5).